

DOI: <https://doi.org/10.36719/2707-1146/39/73-76>

Fatma Şahbazova
“Dendrologiya bağı” Publik Hüquqi Şəxs
fatmasahbazova5@gmail.com

ALBİZA JULİBRİSSİN DURAZZ. NÖVÜNÜN ABŞERON ƏRAZİSİNDƏ BİOEKOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN TƏYİNİ

Xülasə

Bitkilər müxtəlif ekoloji şəraitlərdə yaşamağa uyğunlaşmışdır. Onları səhradan tropik yağış meşələrinə qədər müxtəlif mühitlərdə görmək olar. Bitkilərin bioekoloji xüsusiyyətlərini təyin etmək və həmin xüsusiyyətlərə uyğun yetişdirmək onların həyat keyfiyyətini artırır, sağlam şəraitdə mövcud olmasına imkan verir. Ölkəmizin iqlim şəraitində inkişaf edən bir sıra dəyərli, relik bitki növləri vardır. Tədqiqat obyektini olaraq seçilmiş *Albizia julibrissin* Durazz. bitkisi də onlardan biridir. Azərbaycanda əsasən Talış ərazisində geniş yayılmış növ “Lənkəran akasiyası”, “İpək akasiya”, “Güləbrişin” kimi də tanınır. Abşeronda yerləşən Dendrologiya bağı ərazisində bu qiymətli bitkinin bioekoloji xüsusiyyətləri öyrənilmişdir.

Açar sözlər: *Albizia julibrissin* Durazz., relik bitki, bioekoloji xüsusiyyətlər, dekorativ bitki, dərman bitkisi

Fatma Shahbazova
"Garden of Dendrology" Public Legal Entity
fatmasahbazova5@gmail.com

Determination of bioecological characteristics of the species *Albizia julibrissin* Durazz. in the Absheron area

Abstract

Plants are adapted to live in different environmental conditions. They can be found in a wide range of environments, from deserts to tropical rainforests. Determining the bioecological characteristics of plants and growing them according to those characteristics increases their quality of life and allows them to exist in healthy conditions. There are a number of valuable, relic plant species that develop in the climatic conditions of our country. *Albizia julibrissin* Durazz plant was selected as the research object that is one of them. It is also known as "Lankaran acacia", "Silk acacia", and "Gulabrishin", which is widespread in Azerbaijan, mainly in Talish territory. The bioecological characteristics of this valuable plant were studied in the garden of Dendrology located in Absheron.

Keywords: *Albizia julibrissin* Durazz., relict plant, bioecological features, decorative plant, medicinal plant

Giriş

Albizia julibrissin Durazz. *Fabaceae* Lindl. fəsiləsinin *Albizia* Durazz. cinsinə aid ağac növüdür. Vətəni Asiya olan bitkiyə dünyanın subtropik və tropik ərazilərindən başqa, mülayim iqlim zonalarında rast gəlinir. Azərbaycanda isə əsasən Talış ərazisində geniş yayılmışdır. “Lənkəran akasiyası”, “İpək akasiya”, “Güləbrişin” kimi tanınan növ 1989-cu ildə Azərbaycanın “Qırmızı kitab”-ına daxil edilmişdir (Məmmədov, 2016: 14). 1749-cu ildə bu ağacı İstanbulda görən və Florensiyaya aparan Fiippledəlb Albizzi şərafinə bitki xaricdə *Albizia* adı ilə tanınır (2). Bu növün elmi adı fars dilindən tərcümədə “gul-i abrişam”, yəni “ipək gülü”dür. İpək akasiyası Mərdəkan Denrarisində 1945-ci ildən toxumla introduksiya olunur.

Albizia julibrissin Durazz. ortaboylu, geniş çətirli, xoş ətirli, parlaq çəhrayı çiçəklərə malik, yarpaqlarını tökən ağacdır. Estetik cəhətdən xoş görünüşü olan bu ağacın cavan zoğları yaşıl rəngli, hamar qabıqlıdır. Parlaq zoğlar üzərində ağ rəngli qovuqucuqlar vardır. Bitkinin üzərində yarpaq

saplağının izi görünür (Qurbanov, İsgəndər 2015: 11). Gövdəsinin qabığı boz rəngli, uzununa çatlıdır. İpək akasiyası işıq və isti sevən bitki olub, 10 il ərzində 9 m hündürlüyə və 14 sm diametrə çataraq, yalnız 4-5 yaşdan etibarən çiçəkləyib, meyvə verir. 18-25 sm uzunluğunda olan yarpaqları növbəli düzölmüş, ikiqat, cütlələkdir (Məmmədov, 2010: 232).

Şəkil 1. *Albizia julibrissin* Durazz

Yarpaqların hər biri iyirmi-otuz cüt yarpaqcıqdan ibarətdir, onların kənarları tamdır və ümumi yarpaq sapında qarşılıqlı düzölmüşdür. Birinci hissədəki yarpaqcıqlar 8-12 cüt olub, uzunsov oraqvari şəkilli, 5 (8-10) - 15 mm uzunluqda və 1,5 (3,4)- 4,5 mm enindədir. İkinci hissədəki yarpaqcıqlar isə 15-20 (35) cüt olub, üst tərəfdən tünd, altından açıq-yaşıldır, çılpəkdir və ya alt tərəfdən az və ya çox sıx yumşaq tüklü, kənarı kirpikvaridir (Məmmədov, İsgəndər, Talıbov, 2016: 84). Toxunmanın təsirindən, gecələr və ya yağışlı günlərdə onlar yavaş-yavaş bağlanır. Çiçəkləri xırda, 5 şüalı, başcıqvari çiçək qrupu əmələ gətirir. Çiçək qrupları iri, mürəkkəb süpürgələrdə birləşir.

Şəkil 2. *Albizia julibrissin* Durazz. növünün çiçəkləri

Bitki həşəratlar vasitəsilə tozlanır. Tozcuqları allergik reaksiyalara səbəb ola bilər. Başcıq çiçək qrupunun kənarlarında erkəkçikli, mərkəzində isə ikicinsli çiçəklər yerləşir. Erkəkçikli çiçəklərin çiçək yanlığı yaşılımtıl-sarı rəngdədir. İkicinsli çiçəklərin tacı isə uzun boruşəkilli, kasacıqadan 8-10 dəfə uzun, xaricdən ipəkvari tüklərlə örtülüdür. Erkəkçiklər sayca çoxdur, uzun, nazik saplı, tacdan çox irəli çıxmış, çəhrayı rəngdədir (Məmmədov, İsgəndər, Talıbov, 2016: 85). Həşəratların bitkiyə cəlb olunmasında onların böyük rolu var. Tozluqları xırda, dörd kameralı, sarıdır. Onlar salxıma oxşar tozcuq qovuşqlarına yapışıqdır. Dışiciyi bir ədəddir, telvari sütunludur. Bitki iyun-iyul aylarında çiçəkləyir və uzun çiçəkləmə dövrünə malikdir. Yay boyu çiçəklər bitkinin üzərində qalır. Meyvələri payız aylarında yetişir. Paxla formalı toxumları yastı, çıpaq xətvəri, 16-20 sm uzunluqda və 20-25 mm enindədir (Məmmədov, 2010: 232). Adətən bir paxlanın içərisində 5-10 ədəd toxum olur. Toxumlar bir neçə il cücərmə qabiliyyətini saxlayır. Onlar külək və su vasitəsilə yayıla bilər. Yetkin ağacın dibinə düşmüş toxumlarından qısa zamanda yeni cücərtilər əmələ gəlir. Toxumlar payızda toplanır və yaza qədər sərin, quru yerdə saxlanılır.

Abşeronda yerləşən “Dendrologiya bağı” ərazisində mövcud olan *Albizia julibrissin* Durazz. növü üzərində müşahidələr aparılmış, bioekoloji xüsusiyyətləri təyin edilmişdir. Bundan əlavə, “Dendrologiya bağı”-nın “Meşə ekosistemləri” laboratoriyasının əməkdaşları tərəfindən tədqiq edilən Lənkəran akasiyası bitkisinin bağ ərazisində mövcud olan 2 illik 2 fərqli ölçülərə malik nüsxələri üzərində avqust ayında ölçmə işləri də aparılmışdır. Ölçmələrin orta göstəriciləri Cədvəl 1-də göstərilmişdir.

Cədvəl 1.

Lənkəran akasiyası bitkisinin 2 illik 2 müxtəlif ölçüyə malik nümunələrinin ölçüləri.

	Kök boynundan şaxələnin budağa qədər məsafə	Gövdə diametri	Ən böyük yarpaqcıq uzunluğu	Ən kiçik yarpaqcıq uzunluğu	Ümumi yarpaq uzunluğu
Nümunə 1	125 sm	3 sm	9 sm	3 sm	29 sm
Nümunə 2	55 sm	2 sm	9,5 sm	4,5 sm	33 sm

Bitki işıqsevən, istisevən, torpağa az tələbkar, küləyə davamsız, tez böyüyəndir. Yaxşı qurudulmuş, humusla zəngin torpaq və ya substratda yaxşı inkişaf edir. Quraqlığa davamlı bitkidir. Bütün soyuğa həssas bitkilər kimi Lənkəran akasiyası da yaşlandıqca şaxtaya davamlılığı artır. Onu ilk bir neçə il qışda soyuqdan qorumaq tövsiyyə olunur. Məsələn: kök sahəsi yarpaq təbəqəsi ilə örtülməlidir, gövdə isə yun və ya matla bükülməlidir (6). Lənkəran akasiyası bitki xəstəlikləri və zərərvericilərinə qarşı nisbətən davamlıdır. Açıq, küləkli yerdə yaxşı inkişaf edə bilmir, çünki güclü küləklərin təsirinə qarşı həssasdır.

Nəticə

İşıqsevən, istisevən, torpağa az tələbkar, küləyə davamsız, tez böyüyən bitkidir. Lənkəran akasiyası üçün torpaq və ya substrat yaxşı qurudulmalı və humusla zəngin olmalıdır. Quraqlığa davamlı bitkidir. Bütün soyuğa həssas bitkilər kimi Lənkəran akasiyası da yaşlandıqca şaxtaya davamlılığı artır. Onu ilk bir neçə il qışda soyuqdan qorumaq tövsiyyə olunur. Məsələn: kök sahəsi yarpaq təbəqəsi ilə örtülməlidir, gövdə isə yun və ya matla bükülməlidir. Lənkəran akasiyası bitki xəstəlikləri və zərərvericilərinə qarşı nisbətən davamlıdır. Açıq, küləkli yerdə yaxşı inkişaf edə bilmir, çünki güclü küləklərin təsirinə qarşı həssasdır. Bitkinin becərildiyi yerlərdə onun qonşuluğunda elə əkin materialları əkmək lazımdır ki, həmin bitkilərin çətirləri, gövdə və budaqları şaquli istiqamətdə inkişaf edən olsun.

Bütün ağaclar kimi bu ağacın da inkişaf edib böyüməsi üçün budanmaya ehtiyacı var. Qışın sonundan yazın əvvəlinə qədər zədələnmiş, qırıq və çox uzun olan budaqları budamaq lazımdır. Bundan başqa, xəstəliyə yoluxmuş budaqları da mütəmadi olaraq ağacdən kənarlaşdırmaq lazımdır. Hər budama işindən sonra alətlər dezinfeksiya edilməlidir.

“Dendrologiya Bağı” ərazisində *Albizia julibrissin* Durazz. növünün ikiillik və beşillik nüsxələrinə də rast gəlinir. Bu nüsxələr açıq sahədə tam günəş işığı düşən və ya qismən kölgəli yerlərdə əkilmişdir. Bağın ərazisində bitki yaşıllaşdırmada tək və qrup əkinlərində istifadə olunur.

Dekorativ, ballı bitkidir, xoş ətirlidir. Bir çox paxlalı bitki kimi Lənkəran akasiyasının da müəyyən torpaq bakteriyaları ilə simbiotik əlaqəsi var. Bu bakteriyalar köklərdə düyünlər əmələ gətirir və atmosfer azotunu fiksasiya edir (7). Fiksasiya olunan azotun bir hissəsi böyüyən bitki tərəfindən istifadə olunur, bir hissəsi isə yaxınlıqda böyüyən digər bitkilər tərəfindən də istifadə edilə bilər. Qabığından alınmış cövhərdən xalq təbabətində geniş istifadə edilir. Qabığında 7-8 % aşı maddəsi, saponin, həmçinin boyaq maddəsi vardır (Məmmədov, 2016: 14). Onun şirəsindən təbabətdə mədə-bağırsaq xəstəliklərinin müalicəsində, çiçəyinin bişməsindən öskürəyə qarşı istifadə olunur. Çiçəklər adətən yazın sonunda və payızın əvvəlində çiçəklənmə zamanı yığılır və sonra istifadə üçün qurudulur (8). Yuxusuzluq, əsəbilik, təngnəfəslik və zəif yaddaşın müalicəsində istifadə zamanı daxilə qəbul olunur. Bitkinin antidepressan, anksiyolitik və sedativ təsirlərinin arxasında duran əsas mexanizmlərdən biri kimi görünən serotonin reseptorlarına (xüsusən 5-HT1A reseptorlarına) təsir etmək qabiliyyətidir (9). Zədələrin və şişliklərin müalicəsində istifadə zamanı isə xaricə tətbiq olunur. Bitkidən əldə edilən saqqız ekstraktı çibanlar, yaralar və bu kimi məqsədlər üçün məlhəm kimi, həmçinin sınıq və burxulmalarda qoruyucu vasitə kimi istifadə olunur (10).

Lənkəran akasiyasının qabığı və çiçəkləri qədim Çin təbabətində dərman kimi istifadə olunurdu. Qabığın ekstraktı ağciyər xəstəlikləri və ağrıları zamanı, dəri xoralarını, yaraları müalicə etmək üçün sakitləşdirici və iltihab əleyhinə vasitə kimi istifadə olunurdu (11). Bundan başqa o, qan dövranının tənzimlənməsinə də kömək edir. Asiya xalqları yuxusuzluğu müalicə etmək üçün xəstələrə *Albizia julibrissin* qabığı ekstraktı verirdilər (12). Bitkinin çiçəkləri depressiya və yuxusuzluğu müalicə etmək üçün istifadə edilmişdir (7). Onun toxumları yağ mənbəyidir və bundan əlavə heyvandarlıqda qida kimi istifadə olunur (13).

Qabığından alınan sarı rəng ipək və yun parçaların boyanması üçün yararlıdır. Bitki həmçinin qumlu torpaqlarda eroziyanın qarşısını almaq məqsədi ilə də becərilir (2).

Abşeronun torpaq-iqlim şəraitinə tam davamlı, dekorativ növ olduğu üçün park və bağların yaşıllaşdırılmasında bəzək bitkisi kimi istifadə edilməsi məqsədyönlü hesab edilir.

Ədəbiyyat

1. Məmmədov, T. (2016). Azərbaycan dendroflorası III cild. Bakı: Elm.
2. https://apps.worldagroforestry.org/treedb/AFTPDFS/Albizia_julibrissin.PDF
3. Qurbanov, M., İsgəndər, E. (2015). Azərbaycanın nadir oduncaqlı bitkilərinin bioekologiyası, çoxaldılması və mühafizəsi. Bakı: Təhsil.
4. Məmmədov, T. (2010). Abşeronun ağac və kolları. Bakı: Elm və təhsil.
5. Məmmədov, T., İsgəndər, E., Talıbov, T. (2016). Azərbaycanın nadir ağac və kol bitkiləri. Bakı: Elm.
6. <https://www.mygarden.com/plants/albizie/persian-silk-tree-mimosa>
7. https://practicalplants.org/wiki/albizia_julibrissin/
8. <https://www.allthingshealth.com/en-us/glossary/albizia-flower/>
9. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10230641/>
10. <https://garden.rcplondon.ac.uk/plant/Details/53>
11. <https://www.mdpi.com/1420-3049/25/9/2065>
12. <https://www.hindawi.com/journals/ecam/2011/236341/>
13. https://www.researchgate.net/publication/233926990_Characteristics_chemical_composition_and_utilisation_of_Albizia_julibrissin_seed_oil

Göndərilib: 17.10.2023

Qəbul edilib: 04.12.2023